

П. ГОР - КИЙ

Про правовимову або ортоепію літературної мови

Для впорядкування кожної літературної мови багато важить усталений правопис, тобто певна й послідовно додержана система письма звуків та звукових сполучень у цій мові. Тепер, коли вже затверджений і вийшов новий український правопис, що стане обов'язковий у нас на Україні (Західня Україна й інші землі, де живуть українці, теж приймуть цей правопис), не буде тієї різноти й непогоджености в українському правописі, що досі були й у шкільній праці з мови, і в газетах, наукових виданнях і т. ін.

Отже з правописом, тобто з тим, як писати слова, тепер буде ніби все гаразд. А як же з мовою усною, тобто як ми повинні вимовляти слова, коли самі говоримо літературною мовою, та як читати слова написані? Чи є в нас правила вимови звуків української літературної мови, чи є те, що зветься ортоепія або правовимова? Поки про правовимову літературної мови маємо тільки окремі вказівки, побіжні зауваження, часом суперечні й неповні. А тим часом справа ця великої культурної ваги, бо що більше поширюється літературна мова, то більшим впливам місцевих говірок може вона підпадати, то більше може порушуватися та одність і та організованість літературної мови, що безперечно їх має й новий український правопис. І справді, жива вимова українських слів у окремих громадян і, що найважливіше, у тих громадських установ, що мають бути за зразок для ширшого суспільства, часом багато чим хибує проти поправної літературної вимови і свої хиби прищеплює ширшому громадянству. Один автор про це пише: „Трапляється й гірше. Відповідають (на зауваження про хиби в вимові): „Та що ви! Адже й актори в театрі так кажуть“. А посилення, каже автор далі, на оперу й драму (мова мовиться про Харків) правдиві. В опері й досі акають. В держдрамі, правда, акання майже не почуєш, але зіткнешся з такою мовою: *на острові, з божей помічю, промінем,ничого, сидю ходю...*“ (І. Троян — збірник 1-ий центральних державних курсів українознавства — Харків, 1928 р. ст. 70). Так стоїть справа в Харкові. В Києві в театрі ім. Франка також часом акають (напр., у п'єсі „Бравий салдат Швейк“ акає артист, що грав офіцера — Швейкового пана), а про київську оперу „Пролетарська Правда“ (1928 р. № 257/2164) писала: „... Потрібна більша увага до слова: *хибує і дикція, і українська вимова*. На третьому році існування української опери в Києві час би позбутися нестатків, що з ними можна було так сяк миритися перших два роки“... З поданого видно, що з правильною літературною вимовою, справа стоїть чи не гірше, як була з правописом: тут ще більше довільности, більш індивідуалізму й особистих смаків та уподобань, а часом і великих помилок.

Тим то на питання про правовимову звернула увагу й правописна конференція (в травні місяці 1927 р.), що, між іншими ухвалами, зробила й таку: „Зважаючи на те, що в самих правилах правопису є тільки окремі вказівки щодо літературної вимови, просити Народній Комісаріят освіти поставити на порядок денний справу про літературну вимову в повному обсязі, як справу чималої ваги в державному житті“. (Звіт про правописну конференцію — Пролет. Правда 1927 № 126).

Це справді є питання „чималої ваги в державному житті“, бо не може ж бути, щоб чи то на сцені від актора або співака, чи в школі від викладача, чи з уст доповідача на зборах і засіданнях і т. ін., і т. ін. — неможна собі уявити, щоб у всіх цих випадках ми чули різну вимову українських слів або щоб на письмі бачили ми українську мову в однаковій одежі, а в живій вимові чули її в різних варіантах!..

Але коли для усталення теперішнього правопису ми мали десятки років боротьби з приводу різних правописних явищ, мали велику працю попередників — дослідників правописних питань, то для ортоєпії літературної мови маємо поки дуже мало (здебільшого принагідні зауваження в загальних курсах мови) і саме питання тільки підносимо, тільки починаємо обговорювати (Див. на цю тему статтю І. Трояна — „Дещо про фонетику української мови й вимову“ — (Збірник 1-ий центральних державних курсів українознавства — Харків 1928 р. ст. 70 — 75).

Не досліджуючи самого питання про ортоєпію української літературної мови, хочемо тут два слова сказати про ті найпоширеніші разючі порушення цієї правовимови, що показують, що дуже потрібно звернути увагу громадянства на цю справу, на літературну правовимову.

Першу групу таких порушень становлять порушення, що повстають з так званої літературної вимови слова, коли вважають, що слово треба вимовляти або читати достотно так, як воно писане. То правда, український правопис, що ґрунтується на принципі звуковому, мало дає випадків невідповідності між живою вимовою слова й його писаною формою, але, в деяких випадках — особливо в осіб, що мало чують правильну вимову слова, а частіше бачать або засвоюють слова в формі писаній, графічній — у деяких випадках спостерігаємо літеральну вимову.

З таких випадків (ми не маємо на думці подати їх усі) зазначимо:

1) вимовляють ненаголошене *е* (літеру), як чисте *е*: мене (треба м /*е*не), великий (— в^н/*е*ликий), веселий (— в^н/*е*селий) і т. ін.;

2) вимовляють ненаголошене *є* (літеру), як *йє*: питається (треба питаїться), сполучається (— сполучаїться), знається (— знаїться) і т. ін.;

3) вимовляють твердо *и* перед *ж, ч, ш, щ*, особливо в сполученні *нський*, *нство*: менший (треба менший), кінчик (— кіньчик), панський (— паньський), селянство (— селяньство) і т. ін.;

4) літерально вимовляють у дієслівних формах сполучення — ться, шся: він питається, вони питаються (треба питаєця, питаюця), ти смієшся, ти помиляєшся... (треба смієся, помиляєся...);

5) літерально вимовляють такі сполучення, як — *жці*, — *шці*, — *тці*, — *чці*: на стежці, у книжці, пташці, мишці, в хатці, у клітці, дочці, бочці... (треба — на стезці (= стезьці), у книзці, птаєці (= птаєцьці), мисці, хацці, кліцці, доцці, боцці...).

Друга група хиб у вимові — це явища, що становлять собою наслідок впливу російської вимови.

Ці хиби здебільшого помічаємо в інтелігентській розмові (від інтелігентів ширяться й у нарід); ці хиби дуже різко чуються на свіже вухо, надто контрастуючи до загального звукового наладу української мови. З цих явищ відзначимо такі:

1) м'яка вимова шелестових звуків перед звуком *е* в чужоземних західньо-європейських словах: *техніка*, *література*, *студент*, *лекція*, *інтересно*, навіть *газета*, *піонер* і безліч інших (треба *техніка*, *література*, *студент*, *лекція*, *інтересно*, *газета*, *піонер...*); зазначимо доречі, що така вимова цих слів, на російський зразок, цілком суперечить не тільки фонетиці українській, а й вимові цих слів у тих європейських мовах, звідки ці слова походять;

2) м'яка вимова шелестових губних перед йотованими голосовими: *пять* (= *п'ять*) (треба *п'ять* = *п'ять*), *пятиця* (= *п'ятиця*), *вязати* (= *в'язати* = *в'язати*) і т. ін... Цікаво зазначити, що в тих випадках, коли після губного в російській мові йде літера йотованого звука, що вимовляється з *й*, то й відповідні слова в українській мові вимовляють ніби вірно: *п'ятиця* (чому не *п'ятиця*?), *п'еса* (чому не *песа*?), *в'їхати* (чому не *віхати*?) і т. ін.;

3) вимова на російський кшталт чужоземних сполучень (всередині слова) *іа*: *соціалізм*, *спеціаліст*, *геніальний...* (треба *соціалізм*, *спеціаліст*, *геніальний...*);

4) вимова по-російському західньо-європейських слів на *ер*, *ор* (французьке — *eur*), як *ор* або *єр*: *монтьор*, *візитьор*, *режисьор*, *стажор*, *актьор* — (треба *монтер*, *візитер*, *режисер*, *стажер*, *актор*);

5) тверда вимова (замість м'якої) звука *и*, особливо в сполученні — *дицять* в числових іменниках і прикметниках: *двадцять*, *п'ятнадцять*, *тридцятий...* (треба *двадцять*, *п'ятнадцять*, *тридцятий*); зазначимо, що тут бачимо як раз нахил, протилежний і суперечний тому, що ми зазначили в пункті 2-ому цієї групи: там ми бачили чомусь нахил до м'якої вимови, тут — навпаки, до твердої...

6) вимова подвоєного шелестового звука в західньо-європейських словах, що їх у російській мові пишуть, зберігаючи дві літери шелестового звука; тут, може бути, впливає і не вимова російська, а тільки російська графічна форма, бож, як каже Д. Ушаков — „во многих очень употребительных (чужоземных) словах двойная согласная — признак дурного произношения“ Д. Ушаков — „Орфоэпия и ее задачи“. (Збірник „Русская Речь“ 1928. ч. III ст. 27). Отже під впливом або недоброї російської вимови, або під впливом писаної форми цих слів у російській мові (з двома шелестовими), часом і в українській літературній мові маємо вимову чужоземних слів з подвоєним шелестовим звуком: *аккорд*, *касса*, *коммуна*, *трупа* і т. д. (треба *акорд*, *каса*, *комуна*, *трупа...*).

Остання група явищ, що становлять порушення літературної правовимови, є фонетичні особливості, що їх, крім рідких винятків, у більший чи менший мірі має кожний у своїй мові, ці особливості вимови є залишки впливу місцевих говірок народньої української мови, і в кожного вони залежать від давности й ступеня опанування літературної мови, а так само від довгости перебування під впливом народньої говірки, характерности й поширености діалектичних відмін її і т. ін.

З найвиразніших явищ вимови, що, як провінціалізм, часто можна спостерігати в літературній вимові, можна відзначити такі:

1) м'який зв. р в кінці слів: *кобзарь, секретарь*... (треба — кобзар, секретар);

2) Змішання форем 3-ої особи однини й множини дієслів І й II дієвідмін: *робе, ходе, баче, носе*... (треба робить, ходить, бачить, носить); *ходють, несуть, бачуть, косять*... (треба — ходять,носять, бачать, косять);

3) вимова звука *є* (на письмі *є*) замість *а* (на письмі *я*) в іменниках ніякого роду: *житте, питанье, засідання*... (треба — життя, питання, засідання);

4) вимова ненаголошеного звука *о* як *у*: *вугонь, кожух, твою*... (замість — вогонь, кожух, твою)...

Такі три групи небезпек чи огріхів у літературній вимові (ми повторюємо, не мали на меті показати їх усі в усіх трьох групах), що дуже часто порушують одність нашої літературної вимови, не дають навіть змоги встановити саме поняття й ознаки правильної вимови, а тим перешкоджають остаточно встановити визнану від усіх для всіх обов'язкову правильну вимову літературної української мови. Тим то цими короткими зауваженнями й спостереженнями щодо літературної правовимови ми хочемо звернути увагу українських філологів, педагогів, робітників слова і взагалі ширшого громадянства на чималий нелад і хиби в цій справі і на потребу це питання досліджувати, вивчати, збирати й упорядковувати про нього матеріял, щоб мати ґрунт і підстави справу літературної правовимови „поставити на порядок денний в повному обсязі, як справу чималої державної ваги“, кажучи словами правописної конференції у травні місяці 1927 р.

Проф. М. ЛОЗИНСЬКИЙ

Міжнародня охорона національних меншостей і Ліга Націй

Дебати про охорону національних меншостей на березневій сесії Ради Ліги Націй зробили знов на деякий час голосною справу, що являється чи не найяскравішою ілюстрацією розходження між декларативною і фактичною стороною політики великих держав антанти та їх сателітів. Користаючи з зацікавлення, що його викликали ці дебати, хочемо з'ясувати перед радянським читачем цю сторінку антантської політики в її історичному розвитку.

I

Гасло міжнародньої охорони національних меншостей стало модне тільки від імперіалістичної війни, однак сама проблема сягає початків новочасного міжнароднього права. Коли рахувати, що новочасний розвиток міжнародньо-правних взаємин між державами починається від Вестфальського миру 1648 р., то й відтоді починається міжнародня охорона групи населення одної держави на домагання другої держави, що зацікавлена в тій охороні. За тих часів те зацікавлення знаходило вислів у релігійних формах. Протестантські монархи хотіли забезпечити свободу релігії своїм одновірцям у католицьких державах, католицькі — своїм одновірцям у протестантських державах. Взаємне погодження на таке забезпечення в Вестфальському мирі було початком міжнароднього інституту охорони меншостей.

В дальшому розвитку цього інституту треба відзначити Паризький мировий договір з 17 лютого 1763 р. між Англією та Францією. В цьому договорі Франція відступила Англії Канаду, заселену французькими колоністами-католиками. Маючи на увазі, що державною релігією в Англії була т. зв. англійська релігія, а визнавці католицької релігії були дуже обмежені в правах, Франція, віддаючи французьких колоністів-католиків в англійське підданство, старається забезпечити їм свободу католицької релігії. Це знайшло вислів в окремому артикулі договору, що починається словами: „З свого боку його Бритійська Величність годиться дати населенню Канади свободу католицької релігії“. (Далі йдуть подробиці про свободу виконання католицького культу та про право опції канадійців до Франції).

Через півстоліття, на Віденському конгресі 1815 р. в зв'язку з попередніми поділами Польщі і політикою Наполеона I в справі відбудовання польської держави, міжнародній принцип охорони даної групи населення заповняється новим змістом охорони національної групи. Акт Віденського конгресу не тільки утворює Польське Королівство з російським царем як королем Польщі, але згадує також про права поляків у всіх трьох державах, що поділили між себе

територію Польщі: „Варшавське Князівство об'єднується з російською імперією... Його царська величність зобов'язується дати цій державі, що користується окремою адміністрацією, внутрішні розміри, які вважатиме за відповідні... Поляки, піддані Росії, Австрії та Прусії, одержать національне представництво та національні установи, які кожний з царів тих держав уважатиме корисними й відповідними“.

В 19-ому віці міжнародне зобов'язання охорони меншостей — у формі охорони релігійних груп — накладають великі європейські держави на Туреччину та новоутворені балканські держави. Паризький конгрес 1856 р., що врегулював відносини після російсько-турецької (т. зв. Кримської) війни, в обережній формі, шануючи формально суверенність Туреччини, згадує про правний стан християн у Туреччині. Берлінський конгрес 1878 р., що врегулював відносини після нової російсько-турецької війни, накладає зобов'язання рівноправності громадян і чужинців без різниці релігії цебо зобов'язання охорони релігійних груп як на Туреччину, так і на новоутворені балканські держави Болгарію, Чорногору, Сербію та Румунію.

В кінці паризька мирова конференція, що закінчила імперіялістичну війну 1914—1918 р.р. утворила складну систему міжнародної охорони меншостей, що знайшла вислів у низці договорів.

II

Підчас імперіялістичної війни національна свідомість поневолених народів була така велика, що обидві воюючі сторони вважали за потрібне використати її для своїх імперіялістичних цілей і кожна з них виписала на своїм прапорі гасло самовизначення народів. Та здобувши перемогу, антанта почала використовувати це гасло виключно в своїх інтересах, зовсім не думаючи прикладати його як загальний принцип врегулювання міжнародних відносин. Одначе революційні настрої серед народів, що їх антантські переможці різали на шматки і втискали в державні границі відповідно своїм інтересам, були такі небезпечні для нового ладу, що антанта не зважилася явно відмовитися від права самовизначення народів, тільки підмінила його принципом міжнародної охорони національних меншостей. Втискаючи в границі буржуазної Польщі, Румунії, Чехословаччини, Югославії, Греції великі частини поневолених народів, насильно відірваних одна від одної і від своїх матірніх держав, паризька мирова конференція придумала на прикрашення їх поневолення договори про охорону національних меншостей.

Очевидно, національна буржуазія новоутворених або територіально поширених держав, хоч сама ще вчора протестувала проти свого національного поневолення, проголошувала своє національне визволення міжнародною справою і виставляла на своїм прапорі право самовизначення як загальний міжнародний принцип, — тепер ніяк не хотіла погодитися з цим, щоб її панування над поневоленими народами було обмежене якиминибудь міжнародними нормами.

Сліди цієї боротьби бачимо в листі президента мирової конференції, французького прем'єра Клемансо, до польського Падеревського, з приводу передачі польському урядові проекту договору про охорону меншостей. В цьому листі (з 24 червня 1919) Клемансо, щоб зломити опір польського уряду, покликається на міжнародні традиції і зокрема на Берлінський конгрес.

„Перш за все — пише він — хочу зазначити, що цей договір не являється ніякою новістю. З давніх часів установилася в європейському публічному праві процедура, що коли якась уже існуюча держава одержує значніший територіальний приріст, колективно й формально визнання її великими державами повинне йти в парі з забезпеченням, що ця держава, в формі міжнародної конвенції, зобов'язється зберігати певні принципи правління. Цей принцип, що має численні прецеденти, знайшов як найяскравіше приложення при визнанні незалежної суверенності Сербії, Чорногори та Румунії останнім великим зібранням європейських держав на Берлінському конгресі“.

Далі Клемансо старається виказати, що договори про охорону меншостей служитимуть асиміляційним цілям, бо „населення легше привикне до свого нового положення, коли з самого початку буде знати, що має забезпечену дійсну охорону проти всякої спроби несправедливого поведіння та гніту“.

Ця аргументація Клемансо відкриває властиві цілі договорів про охорону меншостей. Приспати їх почуття національного поневолення ілюзією охорони, послабити їх боротьбу за національне визволення і таким чином, полекшити асиміляційну працю пануючій нації.

На паризькій мировій конференції головні держави антанти заключили окремі договори про охорону меншостей з новоутвореними та територіально збільшеними державами антанти, а саме з Польщею (договір підписаний у Версаю 28 червня 1919 р.), з Чехословаччиною, з Югославією (обидва договори підписані в Сен-Жермені 10 вересня 1919 р.), з Румунією (підписаний у Парижі 9 грудня 1919 р.), з Грецією (підписаний у Севрі 10 серпня 1920 р.).

Аналогічні постанови про охорону меншостей увійшли в мирові договори з Австрією, Угорщиною, Болгарією й Туреччиною.

Ці постанови про охорону меншостей обов'язують також Альбанію, Литву, Латвію, Естонію та Фінляндію, які при прийнятті до Ліги Націй обов'язалися трактувати національні меншості згідно з постановами договорів про охорону меншостей.

Побіч вище зазначених договорів держави, утворені на території Німеччини, Австро-Угорщини й Росії, заключили між собою окремі договори про охорону національних меншостей. Такі договори заключили: Австрія й Чехословаччина 7 червня 1920 р. (і додатковий договір 23 серпня 1920 р.), Польща й Данція 9 листопада 1920 р., Польща й Чехословаччина 29 листопада 1920 р., Латвія, Естонія, Фінляндія й Польща 17 березня 1922 р., Польща й Німеччина (про національні меншості на Шлеску) 15 травня 1922 р.

В кінці треба згадати про арт. VII Ризького договору, що містить постанови про охорону українських, білоруських та російських меншостей у Польщі та польських меншостей у Радянському Союзі.

Подавши ці загальні відомості, ми в дальшому матимемо на увазі договори, складені паризькою мировою конференцією.

III

Як уже зазначено, система міжнародної охорони національних меншостей, утворена паризькою мировою конференцією, міститься або в окремих договорах між головними державами антанти та новоутвореними або територіально збільшеними державами антанти, або в мирових договорах між державами антанти та переможеними державами.

Щодо окремих договорів треба ще зазначити, що вони складаються з двох основних частин: перша містить постанови про охорону меншостей, друга постанови про приступлення новоутворених або територіальних держав до міжнародних конвенцій з метою включити ці держави в міжнародний господарський оборот.

Постанови про охорону національних меншостей в усіх вищезгаданих договорах в основному ті самі, тільки з деякими відхиленнями в відношенні до деяких груп в окремих державах. При викладі цих постанов ми користуємося першим з черги договором з Польщею, зазначаючи вищезгадані відхилення.

1-ий артикул договору накладає на договірну державу зобов'язання, що постанови арт. 2—8 „будуть визнані за основні закони, що ніякий закон, зарядження чи урядова акція не будуть у суперечності або в опозиції з тими постановами, та що ніякий закон, зарядження чи урядова акція не матимуть проти них обов'язкової сили“.

2-ий артикул забезпечує всім мешканцям договірної держави, „без різниці уродження, державної приналежності, мови, раси чи релігії, охорону життя і свободи та свободне виконання релігії. Цей артикул відноситься, як бачимо, не тільки до громадян держави, але й до чужинців.

Арт. 3—6, що містить постанови про набуття громадянства та про опцію. Ці постанови не відносяться безпосередньо до нашої теми.

Докладні постанови про права громадян, що належать до національних чи релігійних меншостей (договір уживає означення: „*minorités ethniques, de religion ou de langue*“— „етнічні, релігійні або мовні меншості“) містяться в арт. 7—9, а саме:

Арт. 7. Всі громадяни без різниці раси, мови чи релігії є рівні перед правом і користуються однаковими цивільними та політичними правами, зокрема правом допущення до публічних урядів та виконання професій.— Не може бути видане ніяке обмеження вільного вживання громадянином якоїнебудь мови у приватних установах, в торгівлі, в релігійних справах, у пресі та інших публікаціях, на публічних зібраннях.— Незалежно від заведення урядової мови громадянам іншої мови будуть дані відповідні полекші для вживання їх мови усно й на письмі перед трибуналами (цебто в адміністрації й суді).

Арт. 8. Громадяни етнічних, релігійних або мовних меншостей користуються юридично і фактично однаковим трактуванням і гарантіями і зокрема мають рівне право закладати своїм коштом гуманітарні, релігійні, соціальні та шкільні установи і свободно вживати в них своєї мови та виконувати свою релігію.

Арт. 9. Щодо публічного навчання, в містах та околицях, де живе значна частина громадян іншої мови, договірна держава дасть полекші, щоб дітям тих громадян забезпечити науку в початкових школах в їх мові.

Арт. 9 договору з Чехословаччиною говорить про „науку в школах“, значить, ця постанова відноситься до всіх шкіл, від початкових до найвищих.

Цим громадянам повинні бути дані з державних та громадянських фондів відповідні кошти на їх шкільні, релігійні та гуманітарні установи.

Арт. 10—11 договору з Польщею містять постанови про охорону прав єврейського населення в Польщі, а саме про державну допомогу приватним єврейським школам та про святкування суботи.

Арт. 9—13 договору з Чехословаччиною містить постанови про автономію Закарпатської України.

З погляду міжнародного права особливу вагу має арт. 12 (в договорі з Чехословаччиною арт. 14), що являється новиною в міжнародній охороні меншостей. Він містить постанови про зміну й виконання договору.

На основі цього артикулу постанови попередніх артикулів творять „зобов'язання міжнародного інтересу“ і ставляться під гарантію Ліги Націй.

Вони можуть бути змінені тільки за згодою більшості Ради Ліги Націй. В цім випадку головні держави антанти обов'язуються погодитися на зміну.

Кожний член Ради Ліги Націй має право звернути увагу Ради Ліги Націй на порушення або небезпеку порушення договору договірною державою. В цім випадку Рада повинна розглянути справу й видати відповідні зарядження.

Спір між членами Ради Ліги Націй і договірною державою з приводу невиконання постанов договору вважається міжнародним спором по думці 14-ого артикулу Пакту Ліги Націй і підлягає рішенню Постійного Трибуналу Міжнародної Юстиції в Газі.

IV

Аналіза вище наведених постанов договорів про охорону меншостей доведе нас до висновку, що ця охорона в дійсності не має вартості.

Договори накладають на держави зобов'язання дати меншостям означені права і містять гарантії, що це зобов'язання буде виконане.

Щодо прав, договори забезпечують меншостям громадянську і політичну рівність, як також особливі права, зв'язані з їх національною чи релігійною приналежністю.

Громадянська і політична рівність усіх громадян держави як формальна категорія сучасного буржуазного державного права є така самозрозуміла, що це свідчить тільки непочесно про ті держави, які потребують для цього аж міжнародного зобов'язання.

Та при цьому нема для буржуазної держави ніякої трудности, при формальній громадянській і політичній рівності, позбавити окремі групи громадян цих „основних прав“. Вибірче право, навіть при ультрадемократичній п'ятичленній формулі (загальне, рівне, безпосереднє, тайне, пропорціональне), можна регулювати в бажаному напрямі через різні виборчі системи; прим., у Польщі через так звану „виборчу геометрію“, цебто через творення нерівних виборчих округ, так що на дану кількість польського населення припадає значно більше послів, ніж на таку саму кількість українського чи білоруського населення. Право на державну службу знаменито регулюється при прийнятті окремих осіб таким способом, що українця не дістане державної служби „через недостачу місця“. Право на виконання професій регулюється так само конценсійною системою. Право на шкільну науку можна обмежити „недостачею місця“ в школі. З цього погляду польська дійсність дає знамениту ілюстрацію, як можна при формальній громадянській і політичній рівності звести нінащо політичні і громадянські права національних меншостей.

Особливі права, зв'язані з національною чи релігійною приналежністю громадян, зводяться до права на державну початкову школу з рідною мовою навчання (тільки договір з Чехословаччиною має на увазі школу всіх ступнів), права вживати рідної мови в адміністрації й суді, права закладати приватні шкільні, культурні та гуманітарні установи та одержувати на них державні підмоги. Всі ці права означені в договорах так загально, що держава має широке поле для інтерпретації на шкоду національних меншостей.

Перейдемо до гарантій, які договір установлює як шляхом внутрішнього (конституційного) права, так шляхом міжнародного права.

Гарантія шляхом внутрішнього права полягає в тому, що постанови арт. 2—8 договору повинні увійти в основні закони держави. При цьому характерно, що від цієї гарантії виключений арт. 9, що містить постанови про право на державну школу з рідною мовою навчання.

Яка ця гарантія ілюзорична, це знаменито ілюструє польська конституція, яка (арт. 96, 109, 110, 111, 113, 115) не тільки прийняла всі постанови договору про охорону меншостей, але пішла навіть далі, визнаючи за національними меншостями право на національно-культурну автономію (арт. 109). Біда тільки в тому, що й законодавство й адміністрація ці постанови конституції вважають неіснуючими.

Гарантія шляхом міжнародного права полягає в тому, що держави не можуть одностороннім актом звільнитися від зобов'язань договору про охорону меншостей, та що Рада Ліги Націй має право нагляду, чи і наскільки зобов'язані держави договір виконують, і на випадок невиконання видати потрібні заарядження, а коли б держава їх не послухала, віддати спір на рішення Постійного Трибуналу Міжнародної Юстиції. Крім того кожний член Ради має право звернути увагу Ради на невиконання договору, а також виступити перед згаданим Трибуналом проти зобов'язаної держави.

Цю міжнародню гарантію робить безвартісною та обставина, що самі національні меншості не мають правних способів для оборони своїх прав, а тільки є залежні від Ради або окремих членів Ради Ліги Націй. Треба особливої політичної констеляції, щоб Рада або окремий член Ради Ліги Націй уважали за вказане виступити проти держав, що є так само члени Ліги Націй або навіть члени Ради Ліги Націй, в обороні національних меншостей.

На основі сказаного треба зробити такі висновки:

Права, що їх мають національні меншості на основі договорів, зовсім непридатні для забезпечення їм вільного національного розвитку.

Про великі національні території, відірвані від матірнього пня і включені в границі національно чужих держав, як прим. західно-українські землі, нічого й говорити. Самі головні держави антанти визнали, що їм належить територіяльна автономія (договір з Чехословаччиною про Закарпатську Україну, проєкт договору з Польщею про Галичину і рішення конференції амбасадорів з 14 березня 1923 р., де стверджується, що Польща визнала потребу режиму автономії для Галичини). Так само вся історія договорів про охорону меншостей свідчить про те, що ці договори мали на увазі тільки справжні меншості, розкинені на чужій національній території.

Одначе і для цих меншостей договір не дає того, що їм потрібне. Головна недостача договору, що він має на увазі тільки окремі особи, а не визнає національних меншостей за публічно-правні колективи, які самі дбають про свій національний розвиток, не дає їм національно-культурної автономії.

Так само міжнародня гарантія охорони прав меншостей навіть з погляду буржуазних правових норм була б тільки тоді дійсна, коли б меншості були визнані за публічно-правні колективи, які мають право виступати і перед Радою Ліги Націй і перед Постійним Трибуналом Міжнародної Юстиції в обороні своїх прав, цебто коли б цим публічно-правним колективам була признана в цілях оборони їх прав міжнародньо-правна особовість.

Таким чином національно-культурна автономія і міжнародньо-правна особовість — це те мінімум, що його повинні мати національні меншості для забезпечення їхніх тих мінімальних прав, з якими міг би миритись буржуазний устрій панівних держав. Очевидно, що навіть на таке врегулювання питання національних меншостей буржуазні держави ніколи не пристануть.

V

Віддання договорів про охорону меншостей під гарантію Ради Ліги Націй поставило перед Радою питання процедури при виконуванию цієї гарантії. Це питання врегульовано низкою постанов. Одначе вони такі незадовільні, що питання процедури виринає все наново. Цьому питанню були присвячені також дебати на березневій сесії Ради Ліги Націй.

При цьому треба виразно ствердити: за 10 літ існування Ліги Націй ані зібрання ані Рада ніколи не займалися матеріяльним змістом договорів про охорону меншостей, не піднімали питання про поширення їх прав. Всі дебати, що велися і на зібранні і на Раді Ліги Націй, мали за предмет тільки питання процедури, цебто питання, яким способом Рада Ліги Націй повинна забезпечити меншостям ті права, які прислугують їм на основі договорів. Це дуже проречисто свідчить про важкий стан меншостей. Хоч мізерні їх права, а все ж Рада Ліги Націй є безсильна забезпечити їм як слід навіть користування тими правами.

Першою основною постановою Ради в справі процедури є доповідь італійського делегата Тітоні, принята Радою 22 жовтня 1920 р. Ця постанова поширює постанови договору в тім напрямі, щоб притягти до участі в контролі над виконуванням договорів про охорону меншостей всі держави, що є члени Ліги Націй, як також самі меншості.

На основі договору тільки члени Ради Ліги Націй мають право звернути увагу Ради на порушення договору. На домагання члена Ради Рада обов'язана розглянути справу й видати рішення. Коли це рішення видається членові Ради неправильним, він може вимагати рішення Постійного Трибуналу Міжнародної Юстиції.

Цю постанову договору доповняє постанова Ради з 22 жовтня 1920 р. таким способом, що дає кожній державі, яка є членом Ліги Націй, як також самим меншостям, право подати Раді через Генеральний Секретаріат інформацію про порушення договору. Цю інформацію Генеральний Секретаріат повинен подати до відомости не тільки членам Ради, але всім членам Ліги Націй. Одначе ця інформація не має тої правової сили, що інформація члена Ради Ліги Націй. Вона

не зв'язує Ради і від самої Ради залежить, чи прийняти цю інформацію на увагу, розглянути справу й видати рішення.

Дальші постанови Ради про процедуру не мали вже того характеру, що постанова 22 жовтня 1920 р. Навпаки, вони старалися обмежити ту прилюдність, яку заводи́ла згадана постанова. При цьому слід зазначити, що при цих обмеженнях головну роль відіграла Польща й Чехословаччина, які домагалися тих обмежень. З інших держав треба відзначити виступ бразилійського делегата Мелло Франко 1925 р., що в своїй доповіді заявив, що охорона меншостей має на меті полекшити їх асиміляцію.

Ми не будемо переходити всіх постанов Ради про процедуру в хронологічному порядку, а ствердимо тільки обов'язковий правовий стан, утворений цими постановами. Цей правовий стан такий:

Петиція, що містить інформацію про порушення постанов договору про охорону меншостей, повинна відповідати таким вимогам: 1) повинна мати за предмет охорону меншостей згідно з договорами; 2) не повинна бути предложена в формі домагання зірвання політичних зв'язків між меншістю та державою, до якої меншість належить; 3) не повинна походити з анонімного або нечистого (*mal etablie*) джерела; 4) повинна бути написана без гостроти стилю; 5) повинна містити інформації та подавати факти, що не були предметом петиції, яка була розглянена в порядку процедури.

З цього виходить, що петицію може подати кожний уряд, кожна організація й кожна людина, однак про прийняття петиції рішає між ін. оцінка, чи не походить вона з анонімного або нечистого джерела.

Коли Генеральний Секретаріат дістане петицію, він перш за все оцінює, чи вона відповідає вище поданим вимогам. Тільки петиція, що відповідає тим вимогам, може бути предметом дальшої процедури. Петиції, що не відповідає цим вимогам, Генеральний Секретаріат не дає дальшого ходу.

Визнавши, що петиція відповідає вищеподаним вимогам, Генеральний Секретаріат подає її до відомости тієї держави, проти якої вона звертається. Держава може заперестувати проти прийняття петиції, заявляючи, що вона не відповідає вищеподаним вимогам. Тоді Генеральний Секретаріат передає справу на рішення Президента Ради який може запросити ще двох членів Ради. Коли держава цим рішенням невдоволена, може вимагати рішення Ради.

Коли в кінці петиція буде визнана за прийняту, держава, проти якої вона звертається, повинна на протязі трьох тижнів повідомити, чи вона дасть на петицію свою відповідь. На цю відповідь має держава реченець трьох місяців, який може бути на її домагання продовжений президентом Ради.

Петиція разом з відповіддю держави подаються до відомости членів Ради. Інші члени Ліги Націй не одержують петиції з уряду, а тільки на власне домагання.

Після того, як петицію одержали всі члени Ради, президент Ради запрошує ще двох членів Ради та утворює з ним т. зв. „Комітет Трьох“, що розглядає справу на основі петиції та відповіді держави. Держава може вислати також свого делегата на засідання Комітету Трьох.

Комітет Трьох рішає, чи поставити справу на денний порядок Ради, чи вдоволитися поясненнями держави й не давати справі дальшого ходу. Коли б між членами Комітету Трьох не було згоди, кож-

ний член Комітету має право вимагати поставити справу на денний порядок Ради. Таке саме право має кожний член Ради.

Розглядаючи петицію, Комітет Трьох має обов'язок розслідувати, наскільки лояльно меншості ставляться до держави.

Коли справа наслідком рішення Комітету Трьох або наслідком домагання когонебудь з членів Ради прийде на денний порядок Ради, Раду обов'язують постанови договору, а саме вона має право видати відповідні рішення. Спів з приводу цих рішень між Радою чи окремим членом Ради та зацікавленою державою рішає Постійний Трибунал Міжнародної Юстиції.

Таким чином петиція, що містить інформацію про порушення договору про охорону меншостей, переходить такі стадії: 1) вона мусить бути визнана за прийнятну; 2) після цього Комітет Трьох (або один з членів Ради) рішає, чи покласти її на денний порядок Ради; 3) після цього Рада рішає, чи наступило порушення договору і в цій випадку видає відповідні зарядження; 4) після цього справа на випадок спору між Радою чи членом Ради і зацікавленою державою може бути предметом рішення Постійного Трибуналу Міжнародної Юстиції.

Перші дві стадії утворені постановами Ради, дві останні постановою договору.

В практиці величезна більшість петицій не виходить поза першу стадію: Генеральний Секретаріат визнає їх з якихнебудь причин не прийнятними і не дає їм дальшого ходу.

Ті нечисленні петиції, що їх Генеральний Секретаріат визнає прийнятними та передає Комітетові Трьох, полагоджуються звичайно цим Комітетом таким способом, що він задовольється поясненнями зацікавленої держави і не ставить їх на денний порядок Ради.

Коли вже сама процедура, принята Радою Ліги Націй, робить справу охорони меншостей безвиглядною, то вся дотеперішня практика цю безвиглядність цілком потверджує. В реальних політичних умовах годі собі уявити, щоб члени Комітету Трьох чи інші члени Ради Ліги Націй виступили в інтересі меншостей проти держав, які так само є члени Ліги Націй і навіть засідають в Раді Ліги Націй (давніше Чехословаччина, тепер Польща й Румунія).

І коли на березневій сесії Ради прийшло до дебат про охорону меншостей, то це тільки дякуючи тому, що цього вимагала Німеччина, виступаючи в обороні німецьких меншостей у Польщі.

Вищезазначена десятилітня практика Ради Ліги Націй в справі охорони національних меншостей являється такою компромітацією Ліги Націй, що навіть деякі держави, члени Ліги Націй, відчувають незручність такого стану. Цим треба пояснити, що на останньому Зібранні Ліги Націй (в вересні 1928 р.) делегати Швейцарії та Голландії виступили з пляном, щоб утворити постійний комітет меншостей, який мав би стежити за правовим станом меншостей в окремих державах та дбати про їх охорону.

Проти цього різко виступив польський міністр закордонних справ Залеський. Він заявив, що Польща зробила досить, коли згодилася на процедуру, встановлену Радою Ліги Націй, хоч ця процедура не була передбачена договором. Далі Польща йти не може і на утворення Постійного Комітету меншостей не згодиться, бо такий Комітет не передбачається договорами. Цей виступ Залеського показує, як Польща охороняє свій монопол на поневолення не польських народів. Як побачимо нижче, таке саме становище заняв Залеський в березневих дебатах.

Справу охорони національних меншостей поставлено на денний порядок березневої сесії Ради Ліги Націй — як сказано — на домагання Німеччини, в зв'язку з петиціями німецьких меншостей у Польщі. Питання йшло про те, що дотеперішня процедура, встановлена Радою Ліги Націй, не забезпечує меншостей перед порушенням договорів про охорону меншостей, та що потрібна реформа цієї процедури.

Ще перед початком дебат Рада повинна була вирішити домагання Литви, щоб її допущено до участі в сесії Ради підчас дебат над питанням меншостей. Це своє домагання мотивував литовський уряд 4-им артикулом пакту Ліги Націй, де сказано, що „кожний член Ліги, що не є заступлений у Раді, запрошується прислати свого заступника, коли перед Радою поставлено питання, яке його особливо цікавить“ (V-ий уступ). Литва справедливо настоювала на тому, що питання охорони меншостей її особливо цікавить, бо її обов'язують постанови договору про охорону меншостей, а при тім вона зацікавлена в охороні литовської меншости під Польщею. Одначе комітет юристів, установлений Радою для розгляду цієї справи, вирішив, що в цьому випадку нема передумов, передбачених 4-им артикулом пакту. Це рішення, яке в дійсності суперечить пактові, було очевидно подиктоване страхом перед поширеною прилюдністю сесії Ради, бо тоді також інші держави, зацікавлені в охороні меншостей, домагалися б так само участі в дебатах над цим питанням.

Основою дебат були два внесення: канадійське й німецьке. Канадійський уряд поставив конкретне внесення про реформу процедури перед Радою Ліги Націй. Німецький уряд виступив з домаганням утворення комісії для вивчення проблеми охорони меншостей і пропозиції проєкту реформи.

Щодо виступу Канади цікаво простежити, звідки взялося особливе зацікавлення канадійського уряду питанням охорони меншостей. На нашу думку причина цього лежить в тому, що українські організації в Канаді були зацікавили в свій час канадійський уряд справою Галичини. 1921 і 1922 рр. українські організації в Канаді вислали і до канадійського уряду і до Ліги Націй петиції з домаганням усунути польський окупаційний режим у Галичині. В зв'язку з цими петиціями делегат Канади Догерті підняв справу Галичини на II зібранні Ліги Націй 1921 р. і на його внесення зібрання прийняло таку резолюцію: „Зібрання Ліги Націй висловлює бажання, щоб Рада звернула увагу головних держав антанти на корисність упорядкування в близькому часі правового стану Східної Галичини“. Таку саму резолюцію прийняло також III зібрання Ліги Націй 1922 р. на внесення канадійського делегата Філдінга.

Теперішній делегат Канади в Раді Ліги Націй Дандіран заступає Канаду в Лізі Націй від 1924 р., коли він уперше був головою канадійської делегації на V зібранні Ліги Націй¹⁾.

Як уже згадано, на березневій сесії Ради Дандіран виступив від імени канадійського уряду з конкретним внесенням реформи процедури охорони меншостей в Раді Ліги Націй. Основні лінії цієї

¹⁾ Тоді звернув його увагу на стан національних меншостей у Польщі „Комітет поведених народів“, складений з представників українських, білоруських та литовських національно-революційних груп. Як голова комітету, я разом з білоруським та литовським представниками в президії комітету мав тоді з Дандіраном довшу конференцію, на якій ми старалися зацікавити його станом не польських народів в Польщі.

реформи такі: Самі меншості подають свої петиції через уряди тих держав, у яких знаходяться; уряди обов'язані в означеному часі посилати ці петиції з своїми увагами до Ради Ліги Націй. Цей шлях має на меті, щоб самі уряди визнали за меншостями право петицій і не переслідували їх — як це тепер буває — за посилення петицій до Ліги Націй. Інформації про стан меншостей можуть подавати до Ліги Націй усі члени Ліги. Генеральний секретаріат повинен розсилати петиції не тільки членам Ради, але всім членам Ліги Націй. Петиції повинні розглядатися не в комітеті трьох, але в повному складі Ради. Про долю петицій меншості повинні бути повідомлені. Коротко кажучи, канадйське внесення має на меті зацікавити питанням охорони меншостей усіх членів Ліги Націй і притягти до вирішування окремих випадків усіх членів Ради.

Німецьке внесення — як уже сказано — домагалася установлення комісії для вивчення проблеми меншостей і пропозиції реформи.

Подією особливого політичного значення була промова німецького міністра закордонних справ Штреземана для мотивування німецького внесення. Штреземан не ставив від себе конкретного проєкту реформи, кладучи головний натиск на потребу реформи і рекомендуючи звернути увагу на конкретне внесення канадйського уряду, на вищезгаданий проєкт утворення постійного комітету меншостей і взагалі на всі ідеї, що вириваються в зв'язку з проблемою меншостей. Головна вага промови Штреземана в її загально-політичній тенденції. Він різко звернувся проти закиду, що коли держава цікавиться станом своїх земляків, які творять національну меншість в іншій державі, то це означає агітацію проти цілості тієї держави та підтримання національної іреденти. Такий закид робить польський уряд Німеччині в зв'язку з німецькою меншістю в Польщі. Німецький міністр закордонних справ заявив, що теперішні державні границі не є вічні, що признає також пакт Ліги Націй, передбачаючи можливість ревізії договорів (арт. 19), та вказав на те, що хто опікується національними меншостями, той починається до вдержання миру, бо задоволення національних меншостей є один з важних елементів стабілізації миру.

Члени Ради, що являються найяскравішими представниками режиму національного поневолення, а саме Польща й Румунія устами своїх міністрів закордонних справ заявили рішуче проти всякої реформи процедури. Залеський повторив ту саму думку, яку заступав на останньому зібранню Ліги Націй, а саме, що держави, зв'язані договорами про охорону меншостей, зробили вже велику жертву, годячись на дотеперішню процедуру, що виходить поза постанови договорів. Всякі дальші реформи не припустимі. Треба дати меншостям те, що їм належить на основі договорів, але не можна розагітовувати їх дальшими надіями. Польського міністра закордонних справ підтримав румунський міністр закордонних справ Тітулеску, заявляючи повну згоду з його становищем.

В зв'язку з промовою Штреземана та заявами делегатів Польщі й Румунії цікаві були виступи Чемберлена і Бріана.

Чемберлен старався догодити обом сторонам. З одного боку боронив теперішнього стану, з другого признавав слушність поглядів Штреземана про потребу присвятити проблемі меншостей особливу увагу. Оборonoю теперішнього стану Чемберлен розійшовся з позицією канадйського уряду, зазначеною у внесенню та виступі

Дандірана. При цьому треба пригадати, що англійські домінії від паризької мирової конференції виступають на міжнароднім полі як окремі підмети міжнароднього права. Вони є члени Ліги Націй і на останньому зібранні вибрано Канаду до Ради Ліги Націй. В останніх часах між закордонною політикою Англії та окремих домінії можна зазначити низку розходжень. Сюди належить також розходження між Чемберленом та Дандіраном в справі охорони меншостей.

Коли Чемберлен, виступаючи по суті проти Німеччини, старався по формі наблизитися до Штресемана, то Бріан став рішуче на боці Польщі й Румунії. Всупереч своїй звичці говорити в Женеві загальними фразами, в ролі „апостола замирення народів“, Бріан цим разом говорив так ясно, що відомий французький представник дрібно-буржуазного радикалізму, проф. Віктор Баш, голова „Ліги прав людини та громадянина“, закинув йому в часописі „La Volonté“, що він цим разом говорив „не по європейському, а по польському та румунському“.

В кінці треба зазначити виступ делегата Фінляндії, що приєднався до становища делегатів Німеччини та Канади.

В результаті—як це звичайно буває в Лізі Націй при суперечностях між Німеччиною та державами антанті—прийшло до компромісу, який по суті означає перемогу Франції—Польщі—Румунії, а по формі являється уступкою Німеччині. Рада погодилася, щоб утворити комітет трьох у складі делегатів Англії, Еспанії та Японії (Чемберлен, Квінонес де Леон, Адачі) який повинен вивчити питання охорони меншостей, беручи на увагу канадійське та німецьке внесення, думки висловлені в дебатах, як також пропозиції держав, зв'язаних договорами про охорону меншостей, присланими в комітет, і на цій основі виробити пропозиції, які обговорить Рада на окремій сесії перед черговою червневою сесією Ради в Мадриді.

Таким чином дебати про охорону меншостей на Раді Ліги не покінчилися; вони—як бачимо—вестимуться далі. Та ми певні, що ані Комітет Трьох ані та окрема сесія Ради, що повинна зайнятися виробленими ним пропозиціями, не принесуть для теперішнього правного стану міжнародньої охорони меншостей ніяких основних змін. В найліпшому разі прийде знов до компромісу, в якому, при формальних дрібних уступках, буде закріпленій теперішній стан.

Ми вище зазначили те мінімум, яке робило б міжнародню охорону меншостей на ґрунті буржуазного ладу хоч трохи відмінною від реклямної вівіски, за якою ховається режим поневолення недержавних народів у Польщі, Румунії та інших державах. На те мінімум ці держави очевидно ніколи не підуть, а їх протектори, в першу чергу Англія і Франція, що потребують їх для боротьби з Радянським Союзом, не тільки не вплинуть на них у напрямі поширення міжнародньої охорони меншостей, але ще підтримають їх в обороні їх „права“ на поневолення тих народів, що їх віддала їм на поталу паризька мирова конференція.

Шлях до визволення поневолених народів веде не через Лігу Націй, а через боротьбу проти того європейського ладу, який утворила паризька мирова конференція.

Ця ж боротьба є в останньому висновку боротьба проти капіталістичного ладу.

Це відноситься особливо до поневолених західньо-українських і західньо-білоруських земель, насильно відірваних від Радянської України та Радянської Білорусі.

VII

На закінчення декілька уваг про відношення національних меншостей в буржуазних державах до проблеми міжнародної охорони під гарантією Ліги Націй.

Загально треба ствердити, що незалежно від соціального складу та політичних тенденцій окремих національних меншостей, всі вони глибоко невдоволені з Ліги Націй, яка весь час свого існування виступала не як міжнародний орган охорони меншостей, тільки радше як міжнародний орган охорони тих держав, що в основу свого внутрішнього ладу поставили національне поневолення.

За політичними тенденціями можна поділити національні меншості на дві основні групи: 1) ті, що змагають до зміни теперішніх державних границь, щоб здобути національне визволення та об'єднання з матірними державами; 2) ті, що стараються поліпшити свій стан в межах існуючих держав. Перевести докладний поділ на ці дві групи важко, бо тут крім об'єктивних умов (національна територія або в цілості поневолена або відірвана від матірнього пня) грають роль також дані політичні обставини (соціальний склад, безвиглядність ревізії границь, можливість замирення поневоленої буржуазії з панівною і т. д.). Вистане сказати, що до першої групи на основі об'єктивних умов належать перш за все Українці в Польщі, Румунії й Чехословаччині, Білорусини в Польщі й Румунії, Німці на польсько-німецьким пограниччю (Шлеськ, Гданський Коридор і т. п.). Ясна річ, кожна з цих національних груп не веде одноцільної політики, бо тут впливає соціальний склад і відповідні йому політичні тенденції.

Досі найбільше викристалізувалася політика тих груп, що змагають до замирення між національними меншостями та державами, до яких ті меншості належать, на основі поширення міжнародної охорони, утвореної договорами, під гарантією Ліги Націй.

Ці групи утворили міжнародню організацію, про яку скажемо кілька слів.

Акція вищезгаданого „Комітету поневолених народів“ підчас V Зібрання Ліги Націй у вересні 1924 р. в Женеві звернула на себе увагу різних національних меншостей буржуазних держав в Європі, насамперед Німців. До Комітету звернувся представник Німців з Естонії Аменде й виступив із пляном міжнародньої акції, в якій узяли б участь усі національні меншості європейських буржуазних держав. Комітет принципово не мав нічого проти того, з умовою, що цю акцію провадитиметься на платформі права самовизначення народів. Українці чи Білоруси чи Литовці можуть на основі цього права домогатися зміни кордонів і приєднання до України чи Білорусі чи Литви; інші національні групи, що справді становлять національні меншості, можуть на основі цього самого права домогатися забезпечення вільного національно-культурного розвитку. Однак Комітет поневолених народів припинив свою діяльність, і через те ініціативу взяли в свої руки німецькі національні меншості. Згаданий Аменде об'їхав від їхнього імені всі буржуазні держави, в яких є національні меншості, готуючи ґрунт до спільного міжнароднього виступу.

Характерно, що коли в першій організаційній проєкті, який виробив Аменде, була ще мова про право самовизначення, то пізніше платформа, на якій об'єдналися національні меншості, перейшла на позиції лояльності до держав, у яких вони живуть, та до змагань поліпшити їхню долю в рамках тих держав.

На основі цієї платформи скликано перший „конгрес національностей“, що відбувся в Женеві в серпні 1925 р. З того часу такі конгреси відбуваються щороку. В серпні 1928 р. відбувся вже четвертий конгрес. Перші три конгреси мали офіційну назву „конгрес національностей“, четвертий називався „конгрес організованих національностей“.

З перших трьох конгресів скористувалася Польща, щоб із допомогою польських меншостей із Німеччини, Чехословаччини, Литви, Латвії та Естонії паралізувати акцію конгресів, якби та акція оберталася проти поневолення непольських народів у Польщі.

Ці польські меншості третій конгрес (1927 р.) зірвали, а саме; делегація польської меншости з Німеччини виступила на конгресі з домаганням, щоби признати групу фризів у Німеччині за національну меншість. Коли ж конгрес відклав це питання, щоб докладно розглянути його, всі польські делегації разом із данською делегацією з Німеччини покинули конгрес.

Як уже сказано, в основу „конгресів національностей“ лягла ідея льояльності національних меншостей до держав, у яких вони живуть, та змагання уможливити національно-культурний розвиток утворенням окремого „права національностей“, на яке пристали б усі держави, як на складову частину міжнародного права. На думку провідників цієї акції, в такому „праві національностей“ заінтересовані не тільки меншості, а й більшості, бо та сама нація становить в одній державі меншість, а в другій більшість і тому коли хоче досягнути щось для своєї меншости в чужій державі, мусить дати такі самі права чужій меншості в своїй державі.

Ця ідеологія в вислів інтересів дрібних меншостей, розкиданих на чужій національній території, які через те не мають надії об'єднатись з матірнім пнем, чому стараються влаштуватися в даних обставинах. Додати треба, що творцями цієї ідеології є поміщицькі, буржуазні та дрібно буржуазні групи.

Визнаючи існуючі державні границі, „конгреси національностей“ є для Середньої та Східньої Європи підпорами того ладу, що його утворила диктатура Антанти, отже, вони йдуть назустріч імперіалістичній реакції. Тому вони можуть відбуватися в Женеві, де їм патронувє Ліга Націй.

На протязі чотирьох літ організація „конгресів національностей“ оформилася й зміцніла. Вона має в Відні своє центральне бюро й видає власний орган (Nation und Staat).

Які групи національних меншостей обіймає організація, це видно з складу останнього конгресу, в якому взяли участь українці з Польщі Румунії й Чехословаччини (про це докладно далі), білоруси з Польщі, Німці з Данії, Латвії, Естонії, Польщі, Чехословаччини, Угорщини, Югославії, Італії й Румунії, Словінці з Австрії й Італії, Болгари з Румунії та Югославії, Євреї з Литви, Латвії, Естонії, Чехословаччини Румунії та Болгарії. Соціальним складом — усе це буржуазні та дрібно-буржуазні групи.

Зокрема треба згадати, що в конгресі взяли участь також представники російських меншостей, а саме проф. Курчинський з Естонії та Серебренников із Польщі. Останній привіз із собою також галицького москвофіла Мединського, як представника „галицько-руського“ народу. Отже, бачите, в Польщі все ще процвітає давнє москвофільство.

Польські меншості, вийшовши з третього конгресу, не взяли участі також у четвертому конгресі. З ними зсолідаризувалися також єврейські групи з Польщі.

Програма нарад конгресу обіймала такі справи: стан національностей і Ліга Націй; культурна праця національностей та їхнє ставлення до пануючих націй; діяльність міжнародних організацій у питанні про національності; наука про національність (правд, статистика, бібліографія, утворення Міжєвропейського Інституту для науки про національності); організаційні питання. Всі ці питання трактував конгрес з погляду згаданої ідеологічної лінії замирення між „націями“ та „національностями“, цебто між пануючими націями й національними меншостями. Зокрема конгрес ухвалив організаційний статут, де виразно сказано, що справу зміни державних кордонів виключається з нарад конгресів. Стоячи на платформі лояльності до сучасного державного й міжнародного ладу, конгрес домагався тільки закріпити теперішню охорону національних меншостей утворенням постійної комісії меншостей при Лізі Націй.

Щодо участі українських дрібно-буржуазних партій з західньо-українських земель в конгресі національностей, треба зазначити, що на перших трьох конгресах вони були тільки гістьми-спостерігачами. Зараз таки на першому конгресі представники УНДО заявили, що вони не можуть узяти участі в конгресі, бо не визнають його платформи незайманості теперішніх державних кордонів та лояльності до держав, які поневолюють українські землі.

Тоді УНДО стояло ще на роздоріжжі між лояльністю до Польщі та прихильністю до Радянської України. Дальша еволюція УНДО зазначилася з одного боку зміною програми в напрямі виразної ворожості до Радянської України, з другого виразним поставленням боротьби проти Польщі на лояльний ґрунт. Ця еволюція завела УНДО також на четвертий конгрес уже не в ролі гостя-спостерігача а в ролі члена організації.

Як уже згадано, в четвертому конгресі взяли участь українські групи з усіх держав, що завоювали західньо-українські землі. З Польщі взяли участь у конгресі делегація УНДО під проводом голови УНДО д-ра Дмитра Левицького, з Румунії — делегація дрібно-буржуазних кол в особі д-ра Лева Когута та д-ра Залозецького, з Чехословаччини — „автономіст“ Куртяк, який обстоює місцеву „карпаторуську“ національність із русофільськими тенденціями. Кожна з цих груп виступила окремо, — на спільну акцію вони не спромоглися.

Найбільше політичне значення мав виступ делегації УНДО, яку склав д-р Дмитро Левицький. Це декларація була повторенням його відомої декларації в Варшавському соймі. Виступаючи під гаслом соборності й незалежності, він заявив, що українські землі поділені між чотирьох окупантів та що український нарід змагає до визволення з-під „більшовицької Росії“, Польщі, Румунії та Чехословаччини й об'єднання в соборну незалежну українську державу. Ця соборницько-незалежницька декларація не перешкодила йому приєднатися до організації, яка своїм статутом одкидає домагання щодо зміни теперішніх державних кордонів.

Польська преса закинула цій декларації іредентизм, а сам її автор описав, в інтерв'ю в „Ділі“ заявив, що на його декларацію звернув увагу генеральний секретар Ліги Націй Дрюмонд, зауваживши голові Конгресу Вільфанові (делегатові південно-слов'янської меншости з Італії), що та декларація суперечить платформі конгресу.

Однак усе те не заховає дійсної протирадянської тенденції УНДівської декларації.